

Vigilia.

Jaanus Paal
IV K Biology

Tommy
III K Biology

Ellen Mootse
I K Biology
Danmark

V I G I L I A

Kohes me lähme vasta õõda,
vasta õõda, vasta kuuda,
vasta armasta aguda?

/Puhja.EBS VI 800(64).1909./

Sügisene Tartu 1972

S I S U

- 3 Tõnn Sarv - Elab ta veel?
- 8 Kalle I. Eller - Parkinsoni seadusest ja Eesti kultuurielust.
- 11 Andres Langemets - Velmsidemest.
- 19 Ain Kaalep - Monoloog Heinrich Koppeli haual.
- 25 Peep Ilmet - Laulust.
- 30 Indrek Saneda - Oletusi ja kahtlusi seoses eestlannade naiselikkusega.
- 35 Jaan Lykos - Elame veel!
- Umbrispaber - Ago Kivi.

E L A B T A V E E L ?

Meie harimattus näib olevat yletand piirid, milliseid ses osas julgeb üks enesest vähegi lugupidav rahvas yldse seada. Sest tõigast johtuv ylelydine diletantism on koos oma kõrvalnähteiga suutund kui mitte just heakskiidetud, siis kindlasti yldtunnustet ning isegi omapärast potentsiaalset seltskondlikku positsiooni tagavaks omaduseks.

Olekorras, kus keskmine kõrgeltharitu ei oma praktiliselt mingisuguseid teadmisi ei antiikkultuurist, ei filosoofiast ega ajalooost, (rääkimata teda ennast ning tema rahvast puudutavaist kysimusist,) võib hämmastavalt väheste jõupingutustega saavutada keskmist tunduvalt yletav tase mistahes sõõrtijääänd valdkonnas. Mõõdupuud on lyhenend, lagi on kääulatuses. Meie kohvikukultuur võimaldab oma väiklasest ja tigidast loomusest heolimatta igayhel tunda end vähemalt alaväärsuskompleksi kompenseerival määril väljapaistva isiksusena.

Selle kultuuri vardjalikkus avaldub tema jouetuses, puudulikkuses, poolikuses. Pundu jääb selgusest nii maailmas toimuvast kui ka omaendi voimeist-eesmargest; pundu jääb julgusest ja hoolimattusest teiste ja endi vastu; ei suudeta, ei jõuta, ei tahta midagi enamata olemasolevast.

Pole tähtsust ei toeparal ega loogikal - paarist-kolmest faktist ylesupitet teooria on seda mõjukam, mida senikuulmatum ja grotesksem, st. to- ja kultuurikaugem ta on. End autodidakteks pidavate pseudofilosofide targutused oleksid naeruvaarselt abitud erudeeritud kriitiku pilgu all. Autarkia ja isoleeritus vabastavad meid sellestki ohust.

Mottekaigud kulgevad "yksikult yldisele": mina-teised-paljud-enamus-kõik ehk: meie arvame nii - kõik peaksid arvama nii; meil on halb - kõigil on halb. Maailma on nähtud ehk mõne sajatuhandiku ulatuses - sedagi 99% teiste silme läbi - ning juba langetatakse otsuseid, juba ehitatakse teda ymber, juba heidetakse ta kõrvale: rhps! Piiratus (nii onto- kui fylogeneetiline) pluss kramplik yldistamistahtmine viivad järelduste ja seisukohtadeni, mis pehmetelt veldes pole just kõige õigemad.

Mikrogeeniuste looming näib yletamatuna vaid neid kumsardavaile jyngreile - ning kuna ka jyngrid vajavad kumsardajaid, sünnitavad soerdid uusi soerdeid.

Uusi meevoole ahmitakse lennult, tagant piitsutavas paaniline hirm mahajäämise ees, mahamagamise, kõrvalejäämise ees. Teadmine moodide kiirest vaheldumisest takistab syvenemist käesolevassegi hetke, mahti ega viitsemistki pole syveneda sisusse, jäljendetakse ebajusulate keha- ja karvkatet, mitte mõtteid või (hoidku jumal!) tegusid. See ei sobiksi, oleks liiga ebamugav, võiks kahjustada reputatsiooni...

Ajendatuna lausa patoloogilisena tunduvast religioonijanust, haaratakse ideid kyllidast, kylli lühnest, luuakse sekte, otsitakse kaasatulejaid, -mõistjaid, -tundjaid...

Kõikuvad alused, õõnsad põhimõtted, tasakaalu kaotand süsteemid sunnivad otsima kindlust. Kuningriik toetuspunkti andjale!

Ja sünnivad anarhistid ja idealistid, eksistentsialistid ja baptistid, budistid ja spiritistid...

Credo, quia absurdum est!

Teine osa valib lihtsama ja mugavama tee, jäädes iroonilise ja yleoleva kõrvaltvaataja

positsioonile, tuues parimal juhul kuulda-
vale üksikuid fraase, mis otsekui laseksid
endi tagant paista erudeeritud isiksust,
vaisuhiiglast, kelles pööbli sagimine ära-
tab vaid põlgust. Vainse mannetuse alatead-
lik mõistmine nõuab kompensatsiooni - ning
seda pakub suurepärane võimalus inimesi lä-
bi sigaretisuitte silmitsedes kuulata nende
pingutuste absurdsuse ja mõttetuse üle.

Teha pole midagi - jääb vaid irooni-
lisel muidel jälgida selle patuse maailma
allakäiku...

Killustumine, ebakindlus, kartus ja
kõhklus syvendavad seda veelgi. Vainne impo-
tents ja jõuetus soodustavad seda yha enam.

Tahes-tahtmata oleme minetand lugupida-
mise endigi vastu, säilitades jäänuseid sest
tundest ehk vaid järjekordse ebajumala
suhtes. Väiklus, kadetus ja jõuetu auahnus
avalduvad nii isiklikes vahekorris kui ka
suhtumises maailma. Soovid iga hinna eest
"jätta jälg maailmakultuuri", "saada euroop-
lasiks" etc. pole midagi muud kui rahvusliku
alaväärsuskompleksi haiglased väljendused.

Olles eurooplaste standardite järgi ise-
gi mitte provints vaid pigem ekseotilise
metsluse piiril seisev rahvakild, ei saa me

kuidagi "muutuda eurooplasiks" n e n d e silmis. Olles samal ajal kaotand sidemed omaenda kultuuri ja minevikuga, tundes selle vastu paremal juhul huvi ehk vaid enesemetlustungast ehk snobismist ajendatuna - sedagi pooleldi Euroopa eeskujul - ei saa me kuidagi muutuda ka tõepoolest eksootikat pakkuvaks looduskaitsealaks.

Järele jääb kolmas võimalus - syybida iseendasse ("Te ei vaja meid? Me ei vaja ka teid!") - lasch endas diagnoosida pigem solvatud enesearmastuse kui uhkuse riismeid, olles samal ajal nii või teisiti vastuolus ka pisipyrjelliku väärdjaskultuuri põhimõteteiga.

Mida siis teha?

Kuningad on surnud, jumalad on surnud, inimesed aga ei rõõmustagi?

PARKINSONI SEADUSEST
JA EESTI KULTUURIELUST

Loobun siin auväärsest kõnbest jutustada ümber parasjagu kõnesolev teos¹. Jutuks on nimelt geniaalse anglosaksi avastus - töö- hulga kasv ei sõltu töötajate arvu kasvust ja tulemus sest - antud armees vastu langenud vaenlaste arv on pöördvõrdeline kindralite arvuga antud armees.

Tõesti, pisukese vaatlusega on võimalik sedastada ypris sarnaste arengute olma meie kultuuri mitmeski nähtuses.

Väldin siin tõestamat², et rahvaluuleteadlaste³ tähtsaim ylesanne on vanavara nasetamine⁴ rahvasse - s.o. "Vana Kandle" tegemine. Ses asjas, uurideme⁵ loo käiku,

1 - Parkinson, C.N. Parkinsoni seadus. "LR" 1960, nr.36.

2 - osastav ma-tegevusnimest.

3 - -me - omastusliide; s.o. meie rahvaluuleteadlaste

4 - nasetamine - tagasi toomine, tagasi viimine

5 - viisiytlev da-tegevusnimest + omastusliide -me; s.o. kui me uurime

ilmneb järgmist: keisri ajal ei olnud sel alal elukutselisi ning koosseisulisi töötajaid. Hurt oli hingekarjane. Tema kogus, andis yht-teist välja, nagu teame ning alusti asja.

Peale I maailmasõda tekkid⁶ ajapikku mõned palka või mõnda muud hyvitust saavad töötajad. Kogujallegi maksti nyüd mõni mark või kroon. Kahekymne aastaga tuli taas mõni kõide.

Muidugi oli tegemist põhiliselt Hurdan⁷ ja paljude teiste eelkäijaten⁷ juba kogut ainesega. Tehtud töö seega mitmeid kordi pisem.

Peale II maailmasõda on koosseisulisi töötajaid-palgasaajaid õige mitu korda enam. Makstakse komanderinguid, ärge unustagem ka rahvaluule yliõpilasilile määrat stipendiume ning kaugõppijaille minevaid sessioonirahu⁸. Yhiskond kulutab, keisri ajaga võrreldes sadu kordi rohkem vahendeid ja vee-rand sajandiga pole yhtegi kõidet! Kymne-kordne elagu mr. Parkinsonile!

6 - i-minevik; s.o. tekkisid

7 - n-agentaal; s.o. Hurdast, Hurda poolt, eelkäijatest, eelkäijate poolt

8 - rahu - rahasid

Wiedemann tegi sõnastikusa⁹ ning sai pü-
 rastpoole ka akadeemikupalka. Kahe maailma-
 sõja vahel ei saadud valmis võrdväärsset, aga
 siis tehtu põhjal valmis Saarestel, kelle¹⁰
 eesti yhiskond enam ei kulutand, sõnastik.
 Wiedemanni ning Saareste sõnastikele toetub
 praegune eesti keel; kel on need teosed, on
 kirjanik või keeলেমেес, kel pole, on "noor
 autor" või diletant. Meil on nyüd TA KKI, on
 ylikool, onvad yliõpilased, kenest¹¹ suur
 osa ei pea õppima oma kukrul, ei ole aga
 muud olulist sõnastikku peale võõrsõnust
 kyllastet ning mõneski suhtes puuduliku ÕS-u.
 Tuhandekordne elagu mr. Parkinsonile!

Kõhesolev on kirjutet ettepanekuna "Vana
 Kandle" väljaandmise ning eesti keele (mitme-
 suguste) sõnastike saamise parandamiseks.

Tuginedes 1800- ja 1900-jotku¹² kogemu-
 sillem, tuleb laiali saata TA KKI, kaotada
 TRÕ eesti keele õppetool ja osakond (see ei
 käi mõistagi ajakirjanike kohta) ning säili-
 tada kirjandusmuuseumi säilitav ning asjahu-
 vilistele ligipääsu tagav koosseis - ja vaa-
 data, kas ehk asi ei parane.

-
- 9 - -sa - omastusliide; s.o. (tema) õma sõ-
 nastiku
 10 - kelle (III v.) - kellele (alaleytlev)
 11 - kenest - kellest
 12 - jotk, jotku - loogiliselt eelneval põhi-
 nev jada. 1900-jotkul, s.o. XX sajandil

VELMSIDEMEST

Tous les pays n'ont plus de légende
Seront condamnés à mourir de froid...

(Patrice de la Tour du Pin)

Õhiskonna vaimne elu on oluliselt sõltuv majanduslikest suhetest, millel õhiskond baaserub, ent sellest hoolimatta on õhiskondlik mõte suhteliselt iseseisev nähtus. Vaimse iseseisvus võib sealjuures avalduda mitmel kujul, mitmel põhimõttel ja mitmel tasandil. Üks niisugune eripära vaimse elu arengus on velmside mõõdnuga.

Majanduslikud suhted on iniskonna õrgaegadest peale katkematult ja tagasipõõrdumatult arenenud tõiustumise suunas. Iga tehniline uuendus, uus materiaalse suhte vorm on olnud eelmisest samm edasi. Vaevalt õnnestuks tänapõeva inimest kombaini juurest sirbi juurde tagasi viia või keelitada kindralit

mõõga kasuks rakettidest loobuma kaasaegses sõjas.

Vaimse kultuuri sfääris aga, vastupidä, on alati tegemist mingi velminguga. On olnud suured velmsideme ajajärgud nagu renessans või klassitsism vms. Mõnda aega toitub vaimne kultuur just säärase velmingu abil, siis loobub sellest, astub sammu edasi ja leiab uue sideme. Ammendavat sidet minevikuga ei olegi leidnud. Suurte tagasipöördumiste hulgas on aga hulgaliselt lokaalseid renessansse, mis tavaliselt on lihtsamad, kitsamad ning, mis eriti oluline, diskreetsed. Kultuuri üksikud nähtused lokaalses mastaabis on diskreetsed nii sünkrooniliselt kui diakrooniliselt (s.t. üleminek ühelt sidemelt teisele on hüppeline, mitmeid siirdenähtusi vahele jättev).

Ka Eesti kultuurilugu pole erand sellest üldtõest. Rahvuslik ärkamine oli üks neid velmsidemeid, mille rahvuslik kultuur, tegelikult alles tärkamas, end minevikuga toitis. Mis siis, et naiivse Kungla-Lillelega või Vanemuise²Olümposega. Velmingu kvaliteedi määrab ära see aeg, milles ta välja kujuneb. Kultuuriallikatega ammendavalt sidestumine ei ole võimalik, meid hoiavad tagasi materiaalsed suhted oleviku ühiskonnas. See on para-

tamatus, n. õ. "hea paratamatus", mis ei lasknud 19. saj. reaalset tegelikkusel muutuda päris-Kunglaks.

Iga side või ühendus toimib teataval tasandil, kõik ülejäänud tasandid võidakse lihtsalt välja lülitada ja neid võidakse isegi moonutada. Rahvuslik ärkamine oli velmside rahvusliku iseteadvuse tasandil, ajaloolise tõe tasapind aga moonutati sootuks. Ja ikka sellepärast, et see polnudki eriti oluline. Siit ka paradoksaalne õigustus Vanemuisele ja Kunglale.

Mis on velmsidemes veel iseloomulikku? Kindlasti sõltuvus konkreetsetest oludest. Ja siiski üks üldine joon näib kõigile sidemetele ühine olevat: kaasajast rajatav velmside minevikku ületab alati selle ajalooperioodi, milles sündis lähim eelnev side. Klassitsism ei rajanud ühendust renessansiga, vaid üle selle - otse antiiki. Niisamuti renessans jättis vabele keskaja ühiskondliku mõtte ja sidestus antiigiga. Romantism ei puudutanud renessanssi ega klassitsismi, vaid toitus suurel määral keskaja linna- ja rahvakirjandusest jne. Niisiis, side üle ühe, üle kahe või enama perioodi, aga mitte eelneva perioodiga. Miks see siis nii on? Sideme loomine eel-

dab mingit üldist asendit vaimse mõtte arengus, eelmisest asendist erinevat, täiuslikumat jms. Tähestahtmata tuleb äitada eelnenud töökspidamisi, et uusi rakendada. See tavaline dialektiline eitus teebki võimatuks siidestuse eelmise perioodiga. Siin tuleb aga meelde tuletada üht asja: velmside ei ole samastatav ühiskonna sujuva ja põhjusliku arenguga. Seda viimast kanalit pidi oleme alati järjepidevalt oma minevikuga seotud. Selle kõrvale rajatakse aeg-ajalt täiendav otsekanal minevikku ja see ongi velmside.

Tihti on ühiskondlik mõte isegi sedavõrd suveräänne, et ei sõltu ka valitsevast poliitilisest ja majanduslikust olukorrast. Ühtedes ja samades poliitilis-majanduslikes tingimustes tekivad erinevad velmsingud.

Miks üleüldse on siin vajalik meelde tuletada iidset tõde, et minevik kordub? Seda sellepärast, et näime elavat kaasajal ühe niisuguse lokaalse renessansi olukorras, millest üleval juttu oli. Meie rahvuslik kultuur on jõudmas uue kvaliteediga velmsideme aega. Millest võib seda järeldada ja mis on selles iseloomulikku?

Kõige üldisemat laadi velmside on praegu niisuguse struktuuriga: maa - linn - maa.

See struktuur seob meid ka ülemaailmse suu-
nitlusega - loodusliku keskkonna eelistami-
sega tsivilisatsioonikeskkonnale. Meie kir-
janduslik mõte liigub üha sügavuti folkloori
maile, helilooming uuendab sidet rahva-
muusikaga, paljud teadlased uurivad oma kut-
setöö kõrval primitiivsete rahvaste elu ja
religiooni. Seoses sellega on mõttevahetus-
tes järjekindlalt hukka mõistetud või õigust-
tatud rahvusliku ärkamise aegset mõttetasa-
pinda. Siingi avaldub ajaloo paratamatus.
Paralleelne ühendus minevikuga on alati
ühiskondlikku mõtet süvendanud ja arendanud.
Ühtlasi aga säilitab niisuguse korduv ring-
lus meie jaoks kegu eelnenud kultuuri, sel-
les avaldub inimloomuse püsivus, üldhumaan-
sete ideede püsivus. Kui inimloomus ei oleks
suhteliselt stabiilne, oleks meil võimatu
mõista esivanemate kunstisaavutusi (mõni-
kord meju neid ei mõistagi).

Seega niisugused küsimused, kas meil
praegu on vaja oma rahvuslikku kultuuri
ühber hinnata, kas meil on tarvis uuesti
lahti mõtestada eesti folkloori olemust,
kas me peame uuendama oma sidemeid loodus-
keskkonnaga jne. - on valesti esitatud kü-
simused. Me peame seda tahes/tahtmata tege-
ma, lihtsalt seetõttu, et oleme jõudnud

uuele ühiskondliku teadvuse tasandile. Velside minevikuga, oma rahva ajalooaga on ilmingimata vajalik ja mõeldavpääsmatu. Kuid siin jõuame ka selle juurde, miks see artikkel kirjutatud on - nimelt, mis ühiskonnas kaasneb velsidele.

Renessans ei tähendanud sugugi seda, et kogu elanikkond oleks üksmeelselt tegelenud antiigiga. Hoopis vastupidi, tegeles vähemus, enamik elanikkonnast elas väljakujunenud feodaaltõdedes edasi. Isegi mitte kogu ühiskondlik mõte ei elanud läbi taassündi, ainult vähene osa sellest kujundas renessansi. Osa, mida me tinglikult nimetame progressiivseks. Seda tõde on ka praegu vaja silmas pidada.

Eesrindlikul ühiskondlikul mõttel on teatav mõju ka majanduslikele suhetele ja ühiskonna liikmete tervikuna. Kuid miskipärast just selles mõjusfääris esineb väärastumisi. Struktuuri maa - linn - maa väärastumise konkreetseid näiteid kaasajal: soose saunad, suvilad, alkoholiseeritud "rahvasatkad", etnograafilised esemed kooperatiivkorteris jms. Velside rahvuskultuuriga on kõige muu kõrval ka sünnitanud pseudorahvusliku suveniiri - kitsi jms. See paralleel on siin, näiteks, klassitsismiaja pseudoantiikse arhitektuur (muuseum

tänapäeval räägime isegi pseudoklassitsistlikust arhitektuurist!).

Niisiis, velmavine toob endaga kaasa ka oma väärustunud teisiku, mis seisneb mõjus laiale üldsusele ja mida enamasti nimetatakse moeks. Mood kui ühiskondlik nähtus seob inimesi mingiks sotsiaalseks tervikuks, hulgaks. Selline hulk on võrreldav nn. paanika hulgaga. Nii paanika kui moe korral omab hulk inimesi ühist eesmärki, neil on sarnased ja lähedased tegutsemisvõrvid ning - võimalused. See ei sega aga ühel indiviidil teist jalust tõukamast, tegelemast varguse ja demagoogiaga. Kui selles rabinas keegi väärtatab või juhtub mingi õnnetus, siis tagantjärele tehakse süüdlaseks just see osa ühiskondlikust mõttest, mis oli progressiivne. N.ä. moe hulga üksikliige ei ole suuteline kritiseerima iseenda pealiskaudsust või väära tegutsemislaadi. Tal ei jää muud üle, kui vallandada viha valel adressil.

Me võime jumaldada primitiivseid rahvaid, aga me ei taha ise ilalgi selleks muutuda; me kirume urbanisatsiooni, aga me oleme võime tud sellest loobuma; me uurime Ida iidseid religioone, ent tänapäeva teadlase pilguga; me laulame setu rahvalaule, aga meist ei saa setu rahvast. Milles on asi? Ühiskondlik

vaimsus võib enda rikastamiseks luua velmsideme minevikuga, materiaalsed suhted aga mitte. Katse igapäevasesse materiaalsesse ellu üle kanda seda sidet toob endaga kaasa kõikvõimalikke vääristumisi ja lõpeb ikka ebaõnnestumisega. Ega maksakski midagi seesugust üritada, pigem tuleb võidelda selle eest, et nn. moe hulk kahaneks, mis on ajale ainult kasuks. Velmsideme reaalne raketudus saab eksisteerida ehedalt ikka ainult kultuuri vallas: kunstis, kirjanduses, muusikas jne. Ei saa üelda, et seegi valdkond kitsas oleks.

MONOLOOG

HEINRICH KOPPELI HAUAL

Ma usun, härra professor, et te võiksite mäletadagi seda poissi, kelle isa, teie kodukoha naaberküllast pärit noort metsateadlast te ju päris hästi tundsite ja kelle ristima oli teie õde... Muidugi ei oleks teil kindlasti meeles see, et kord ajasite selle poisiga, kes siis oli kolmeteist aastat vana, tänaval sõbralikult juttugi: poiss oli kangesti meelitatud ja püüdis olla nii eakohatult tark, et küllap te muigasite oma valgesse habemesse, millest muide poiss arvas aru saavat ja siamaani natuke piinlikkust tunneb...

See poiss on vahepeal vanaks saanud ja võib-olla ise mõnd niisugust poissi hämmeldanud. Loomulikult mitte sel määral, nagu kunagi teie! Sest juba tollal elite lausa sümbol, hoopiski mitte lihtsalt mingi vana-moodi vanahärra, kelletaolisi vana Dorpati tänavail liikus palju, kelle naise ette kir-

jutati "professor emeritus" ja kellest jutustati anekdoote.

Pärast seda, kui teiega jumalaga jäeti Ülikooli kirikus - see oli sõjajärgseil aastail, ja nõukogude ülikooli rektor Koort oli jumalagajätjate seas -, ei ole teist ju palju räägitud. Vähemalt trükisõnas. Eraviisil olen aga heolega kõrva taha märkinud kõik, mida kuulda on olnud ja, avameelselt öeldes, kuulda on olnud sellestki, mis teile endale vaevalt meeldiks, mis aga minu jaoks teie nii auväärsele kujule lisab aina inimlikkust sõna kõige laiemas mõttes. Auväärsest üksi on vähe, et olla isiksus järelepõlvedegi teadvuses! See mõte võiks teid ehk üllatada, kuid meie ajal on üha enam selgunud, et nii see on...

Ja võib-olla just sellepärast ma teid teie paradiisi luterlikus harmoonias üldse tälitada sõandangi.

Teiega algab eestikeelse ülikooli ajalugu. Ma arvan, et see võit - nagu me nüüd teame, ette valmistatud juba nõukogude võimu poolt, kes Tartu ülikooli rektoriks oli määratud professor Sarve - rabis äkki pere-meheks tõusnud Alasuutsu popsi kõige enam. Arvan, et ta oli täkk aega üsna nõutu. Ent pikapeale teibus ta üsna hästi, vaatas süli-

le langenud "sakste vana" hoolega üle ega kavatsenud sugugi sellele tuld otsa pista (nagu 1905. aastal mõisatele) või seda paigutada muuseumi. See oli hea kraam, millest sügavalt huvitatud oli terve rahvas. Kui võrd seda tervet rahvast teenima panna suudeti, on muidugi teine küsimus, kuid vähemalt kaudelt sai see tema omaks siiski. Ja see kõik toimus ajal, kui teie olite Tartu ülikooli rektor, esimene eesti rektor.

Rohkem kui pool sajandit on möödunud ajast, kui te sellele kohale asusite - kohale, mis omal ajal eestlase jaoks tähendas igatahes märksa rohkem kui mõni väljastpoolt vaadates hoopis kõrgem koht, kasvõi riigivanema oma.

Tartu ülikool on nüüd, kus ma seda monoloogi pean, midagi hoopis muud kui teie ajal. Kui te astuksite vanasse peahoonesse, mis väliselt ju kes teab kui palju muutunud pole, võõrastaks teid peagi keskkoolist laenatud elektrikell, mis isegi akadeemilised veerandid halastamatult on likvideerinud. (Omavahel üelda: see võõrastab mindki!) Varsti tekitaks teis pahameelt teade, et loengutel käimine on kohustuslik. (Omavahel üelda, minus ka!) Ent need kõik on siiski väikesed asjad, sest samas saaksite kuulda seda, et üli-

õpilasi on õppimas võrratult roheken kui kunagi varem, et neile makstakse stipendiumi, et peaaegu kõik teaduskonnad on läbi teinud suure arengu, punganud uuteks teaduskondadeks ja õppeasutustekski, et teaduslikku uurimist juhib nõud ülikoolist välja kasvanud Teaduste Akadeemia jne. jne. Ja nagu mind ja meid kõiki, rõõmustaks see kahtlemata teidki. Vahest muheleksite habemesse ja suhtuksite leebelt siis neisse elektrikella tüüpi narrustesegi - tsaariajal topiti üliõpilased ja isegi mundrisse, millest hoolimata Universitas Jurievensis oli tubli õppeasutus, võiksite endamisi mõelda.

Ent on üks asi, mida ma teie ees häbeneksin väga. Mina pole ju küll süüdi, aga Tartu Riikliku Ülikooli kasvandikuna ma lihtsalt pean jagama vastutust sellegi eest.

Tartu ülikool ei ole enam Universitas Tartuensis, vaid üksnes Tartu Riiklik Ülikool. Ainult dekoratsiooniks on jäänud tema kuus dooria sammast; isegi Morgensterai asutatud Klassikalise Muinasteaduse Muuseumi on aeg-ajalt ähvardanud peahoonest väljakolimisest oht. Mõni üksik ladina keelt oskaja inimene liigub veel iidsetes koridorides. Noori latiniste praktiliselt polegi, mõni erandlik

harrastaja välja arvatud. Ja kes suudaks veel uskuda, et teie, arstiteaduse professor, pidasite kord isegi ladinakeelseid kõnesid!

Võib-olla ütleksite leebelt, et "tempora mutantur" ja nii edasi? Siiski - vaevalt. Vaikisite tuseselt. Küsiksite, kuidas see üldse võimalikuks on saanud. Võib-olla lisaksite, et rahvuslik kultuur, mis jõuab rahvusliku akadeemilise hariduseni, peab olema komplektne nähtus, ja et kett, millest mõni lüli puudub, ei ole enam kett, vaid hunnik lülisid ja juppe, olgu need omaette kui kvaliteetsed tahes. Teie ajal, loomisperioodil, mõeldi ju alati komplekselt.

Ma tean küll, et oleks mingi võimalus meid kõiki teie hukkamõistu eest kaitsta. Võib-olla isegi selle armsalt naljaka ja naiivse rahvuslusega, mis siin-seal häält tõstab ja nõuab kogu eesti kultuuri nii põhjalikku rappimist, et sellest välja pudeneks kõik saksapärane - tegelikult kõik see, mis seitsmesaja-aastase balti kooselu jooksul kujunenud ja mis pigem balti- kui saksapärane. Ladina keele kui sakslaste toodu võiks seda rappimist alustades minema visata muidugi kõigepealt, ja kuivõrd tema koht nagu

tühjaks jääks, panna sinna kasvõi esperanto, see kena lingvistiline mäng... Ent võiks otsida näiliselt asjalikumaidki põhjendusi. Teie selget seisukohta ei suudaks väärata midugi ükski neistki. Ja teie olete see minevik, millel on õigus kohut mõista.

Üks fakt teie biograafiast on mind alati eriti liigutanud. Kui 1905. aasta revolutsiooni keerises meie maal tegutsesid kindral Bezobrazovi karistussalgad, julges rühm Tartu haritlasi vene ajakirjanduses protesti avaldada. Kindral vangistas need julged mehed. Kindrali staapi saabusite ootamatult teiegi, teatasite, et olete nendega solidaarne ja ei kirjutanud protestile alla ainult sellepärast, et juhtusite parajasti Tartust eemal olema. Ühismastunult pääti teid koju tagasi saata. Te ei lasknud end koju tagasi saata. Ja küllap oli sel noore arsti vahest veidi donquijotelikul ülesastumisel ka oma osake selles, et protestijad peagi vabastati ja lõpuks karistussalkade tegevuski lakkas...

Selge julmuse vastu saab vahel tõesti niimoodi üles astuda, mingi või pea. Ent härra professor, kui te oskaksite nõu anda, kuidas üles astuda selge totruse vastu? See ju pead ei tahagi!

L A U L U S T

Viimasel ajal suuri sõnelusi tekitand kirjutised koosnevad põhiiselt kehest osast. Yhes osas tuuakse lagedale mõni huvitav mõte või tõestus, teises osas sõimatakse meie tänapäeva kultuuri. Jälgin siis minagi seda eeskuju.

Tänavu kevadel EPA ajalehes ilmund Kalle I. Elleri kirjutis "Maarahvast" pani paljud mehed sellele vastu kirjutama. Ja palju juttu oli kirjutisest igatsugu vestlustes.

Yhe koha pealt, niipalju kui mina tea, pole aga Ellerile keegi vastu vaieldud. See on nn. estraadilaulu ehk pyynelaulukohalt. Kõik leiavad, et pyynelaul on mäge, pinna-pealne, kõike vaid välisele sõrale yles ehitav. Ometi lauldakse neid magedaid laule ka kodudes, koosviibimistel, yhesõnaga seal, kus peaks laulma hoopis midagi muud. Järgneb kohe kysimus: Mida muud?

Yks võimalus, õigemini meie kohustus on anda meie kodudes tagasi koht rexilaulule.

Sel teemal on pikalt ja põhjalikult kirjutanud "Sirbis ja Vasaras" Veijo Tormis. Suurem osa meie rahvast on oma vanavara unustanud või kõrvale heitnud. Kes kurat teab kõiki neid põhjusi, miks asi on niikaugemale läind. Igatahes elustub meie esiemade, esiisade päratu laulupärand alles siis, kui meie kodudes neid yrgseid laule jälle laulda osatakse. "Kuntslugemine" või heliplaadid asja ei paranda.

Äärmist lihtsust, samal ajal tohutut kujundirikkust, loodustunnetust, hingestatust, elutarka nukrust, mida kõike me pole regilaulust veel kyllaldaselt õppinud. Pealegi puudub regilaulus täielikult too lähge magusus, millest pyynelaul lausa tilgub. Võiks koostada leksikoni, mis koosneks pyynelauludega äralagastatud sõnadest ja väljendeist ("ooo, mu arm...", "vaid Sulle ma...", "ma emban Sind...", "säravad tähed..."). Yks Võro taat ytleb kogu selle kreppli kohta:

"Võeh, kos peerisklese!"

Tahes-tahtmata on regilaul see põhik, millele saame ehitada midagi tugevamat kui pooleldi laenatud yhepäevavidinad. Yks näide. Regilaulus puudub ylipidulik pateetika. See puudus on niipalju põhjalik, et kuni tänapäevani on nii meie lauludes kui luules

paatose kasutamine suuremal või vähemal määral untsu läind. "Ooo, minu sydameröömi!" või midagi taolist kõlab alati pisut kohtlaselt. "Kyll luuletab (st. luiskab)!" ytleb sellepeale Avinurme vana metsajõma.

Ja siiski ei piisa ainult regilaulust ega ka lõppriimilisest rahvalaulust tänapäeval meie kodulauluks. Vahepeal on olnud terved ladestused lorilaule, kukulinna laule, isamaalisi laule ja mida kõike veel. Eks oma jälje ole kõik jätnud. Kõigi nende pinnalt on aga kerkinud laulud, milledele miskipärast on leitud ka peen võõramaa nimi - folklaulud. Tänavuse aasta suve hakul oli Tallinnas taoliste laulude suur laulmine Peeter Tooma cestvedamisel. Nimetati seda siis folkfestivaliks (see sõna kahe peene võõrhäälikuga). Pole minu asi formuleerida täpselt folklaulu mõiste, seepärast loen folklauludeks kõiki neid, mida festivalil lauldi (välja arvatud paar regilaulu).

Saamisloo järgi võib need laulud jaotada kolmeks: 1) laulud originaalsete sõnade ja viisiga, 2) tuntud sõnadele või 3) tuntud viisidele tehtud laulud, kusjuures vastavalt viis või sõnad on originaalsed.

Esimest liiki laulude loomine on vast ~~ksk~~ kõige raskem, aga õnnestumise korral on ka

tulemus kaalukam. Teisel ja kolmandal liigil on laulu üks põhikomponent (kas siis sõnad või viis) ette määratud. See asjaolu nõuab, et tuntud komponent oleks kas vähem tuttav või väga võimas oma kunstijõult.

Rõõmustavat on igatahes neis lauludes palju. On rahvalaulu tooni ja mõtteid jätkavaid, samal ajal meie rahvalaulu eepika-vaesust korvavaid laule (Anssi Jukka, Vennatappa jt.), on ka lorilaulude pärijaid (Luise, mitmed "Peoleo" laulud). Võib kindlalt öelda, et laulu ja luule vahel, mis nagu vanaaegset aegajärgset muusikat, on jälle leitud tugev side (Me peame ju väga tasa käima..., Ihu on surnud ja mõte on maetud... jt.).

See kõik teeb kangesti headmeelt. Tegemist on ikkagi tõelise loominguga. Kui hästi-halvasti see välja tuleb, oleneb muidugi igast loojast. Kui nüüd selliste laulude laulmise ja tegemise kõrvale panna pilt sellest, millega tegelevad nn. isetegevuslased (mõtlen seda sõna ametlikus tähenduses), ei ulatu viimane esimesele oma värskuselt, loomulikkuselt ja oma võluste hulgal mitte nabanigi. Elukutseline püünelaulja võib muidugi folklaulijat yletada oma häälekooli ja esinemiseskustega, kuid võluselt on folk-

lauljal tihti rohkem, sest neid on tihti rohkem juba folklaulu sõnades. Folklaul sobib meie kodudesse, sobib meile rahvalaulu kõrval kodulauluks.

Jääb veel yle oodata järgmist folklauljate kokkutulekut, siis vast ilma peene võõra nimetuseta. Ja muidugi tuleb oodata uusi laulutegijaid ning lauljaid.

OLETUSI JA KAHTLUSI
SEoses EESTLANNADE NAISELIKKUSEGA

Alustame reservatsioonidega. 1. Need on tähelepanekud ja terve mõistuse järeldused, mitte teaduslikud faktid. 2. Alljärgnev ei pretendeeri absoluutsusele, st. ei käi kõigi kohta, on statistilise iseloomuga.

Kui palju me oleme kuulnud, tähele pannud ja kogunud, et eesti soost naised on oma enamusel külmad, frigidid, seksuaalselt alaväärsed jne. On ka teisi põhjarahvaid (taani, soome, rootsi), kelle naised on üle maailma tunnustust leidnud. Milles on asi; ei või ju väita, et alati olukord on selline olnud...

Rea viimaste aastasajandite vältel on eestlannad pidanud elama mitmeti ebasoodsates tingimustes - pidev füüsiline töö, vaimne orjastatus ja kättesaamatud ideaalid (näiteid võib igaks tuua rahvalauludest ja kultuuriajalooost). Võõra kultuuri

sissetungiga tekib terav dissonants elamisvõimaluste ja soovitud elulaadi vahel. Ja nii on see olnud väga mitmete võõraste kultuuride pealesunnil, vahetpidamata. Eestlanna ei leia tegelikkuses seda, mida ta soovib. Ta leiaks seda, kui ta suudaks võõrad tavad ja normid läbi murda; kuid ka nii ei julge ta toimida. Tema psüühika on juba lõhestatud. Lisaks veel proosaline füüsiline väsimus, tuimus.

Ja näib, et kaasajal on olukord muutunud criti teravaks ning veelgi keerulisemaks. Ehelt poolt tehutu laviin välismaist (ja ka omamaist) massikultuuri - tegelikkusest kaugel olevad filmid, ilukirjandus, televisioon, luule, kus intiimelu tundub niivõrd eksootiline, põnev, sügavat rahuldust, veel enam - õnne pakkuv, peenekoeline, luksuslik. Ja teiselt poolt tegelikkuse normid, kasvatus, võimalused. Ja tütarlaps, läbi murdmata kasvatust ja omamata tervet fantaasiat, kukub paratamatult läbi oma õnneotsingutes, sest vorm ei vasta sisule, otsida aga suudab ta enamasti vaid vormi järgi. Ongi juures järjekordne inimene, kelle tuimuse aste on kraadi võrra veelgi kõrgemal.

Mida loevad need kelmikad pilguä, kui

nende realiseerimine on aheldatud, ebaloomulik, arg. Niisamuti, nagu tahumatu tänavatädruk (kelle puhul seksuaalsus on maskuliinne) pole naiselik, pole naiselik ka erootiliselt mõtleb, aga puritsaanlikult läbelaev tatarlaps.

Tõsiasi on veel seiles, et need, kelle poolt tulevad normid, on ise kohandanud neile normidele vastavalt oma vajadustele ja elulaadile, need normid ei moonuta neil seksuaalsust. Küll aga moonutavad nad tundeelu seal, kuhu reeglid lähevad võõrtaandena, enamasti, (kas otseselt või kaudselt) pealesunnituina.

Ja eesti naine kasvatab ka oma lapsed, õpilased ja noored tuttavad ühelt poolt omaenda elust mõjustatuna, teiselt poolt alandlikult nõutavat jälgides.

Unustatakse tõsiasi: tähtis ei ole mitte see, et on keegi mees, vaid tähtis peab olema see, et on üks niisugune mees. Ja vastavalt sellele "niisugusele" peavadki vormid ja reeglid olema elastsed, st. kas laiendatavad või kitsendatavad. Sama käib ka tutvumise kohta. Tähtis pole niivõrd kus ja kuidas, vaid kellega tutvutakse.

Ja üks õnnetuse (probleem on ju seda nime väärt) juuri ongi võimetus tunda

meest, teda tundma õppida, osata ette näha tulevikku. Seda enam, et tutvumise korral on naine enamasti pimedast armastusest kaugel.

Ning kui kaine peaga naine on liiga kaine, siis juhtub kõik purjuspäi. Aga mis tagajärjed ja mälestused on sellel! Naine muutub veelgi jäigemalt kainemaks. Kartma hakatakse kas liiga vara või liiga hilja (või koguni tagantjärele). Kartma peab õigel ajal ja õiget asja.

Ei tule siis imestada puht-füsioloogilist laadi tähelepanekute üle, et eestlannade orgasm on tunduvalt pinnapealsem näiteks venelannade või soomlannade orgasmist. Ta ei suuda ja ei oska sügavamalt läbi elada, ja ei oska ka olukorda parandada.

Krooniks kõigele hakkab naine tahtma veel hõivata juhtivat osa teaduses, ühiskondlikus elus, administreerimises. Emantsipatsiooni astme tõusuga kaasneb lahutamatult ka feminiinsuse langus. Kuhu jäävad lapsed, kodu, meeldimispääd mehele ja enese eest oskuslikult hooldamine? See pole mitte naise võrdsuspääd, vaid see on suurel määral naise seksuaalse ebatäielikkuse kompensatsioon.

Naised hakkavad järjest rohkem tegelema

meeste funktsioonidega ja seda nende meeste asemel, kes rikuvad naise muljet mehest, käitudes ja elades vähese sotsiaalse efektiivsusega.

Probleem oleks vähe hirmus, kui asi puudutaks vaid seksuaalakti. Aga kõige selle taga on lapsed, ühiskond tervikuna, rahvas. Psüühiline ebakohanemine, abortide ja lahutuste massilisus, seksuaalperversioonid, negatiivne iive, sugukõlmus, alkoholism...

Kas pole siin vägagi tugevat ja tähtsat seost kogu eelpoolõelduga?

E L A M E V E E L I

Dulcineale

Ikka ja jälle tõmbavad tindininad oma nina täis ja tormavad rännakule. Kelle vastu? Vaenlane on kujuteldud või valesti nähtud ning sellega donquijotelik piirdub. Mille nimel? Dulcinead pole või ei suudeta teda leida, ja jäävad vaid tobukesed-vanjad, kihutamas sinna - ei tea kuhu, tooma seda - ei tea mida. Lõppeks on kogu ristikäik ainult trükistammumine, "del dicho al hecho hay gran trecho", õpetab vanasõna.

Ent jätkem muinasjuttude võrdkujud. Tänapäeval kalkeerime Remarque'i ja Hemingwayd. Eneselohutuseks ja õigustamaks oma jõuetust loome müüte "hallide peadega noortest meestest" ning tõstame infantiliselt hädakisa vaimsest impotentsist ja religioonijanust. Kurja juuri leiame kõikjal - olevikus, minevikus. Alati on miski mäda taani riigis ja kangelaseks virisev taani

prints - kui midagi lõpuks juhtubki, siis juhuslikult, pooltahtmata, poolvalesti.

"Kultuuri" otsime kohvikuist ja kui see tõttab, läheme õllekapa taha "kohvikukultuuri" kiruma. Minevikukahetsusis ja tulevikuaonelusis me ju ei unusta, et "on ainult hetk, milles viibime praegu". Hetkega on vaja midagi peale hakata, seepärast kasutagem teda oma parimate võimetega võimalikult mõnusamalt. Sõnastame oma nonkonformismi ja rahulolematust ning oleme üsna rahul, sest see ei nõua millegi loomist, millessegi süvenemist, millestki loobumist, tööd. Neetud "väikekodanlaste" kiuste oleme end üsna hästi sisse seadnud. Pealegi ei õhvarda meid miski - peale raha pole meil midagi maha juna, vaatamata näole nagu oleks.

Siiski - oleme õnnetud. Keel pole andnud meile keelteoskust, õlikool teadmisi ei antiikkultuurist, filosoofiast ega ajaloost. Ja kui antud pole, siis milleks ka ise võtma minna. Maha põlatud diletantisul! Pealegi oleme juba munast koorunud valmis kaagutava teatavaks maailmale oma "maailma parimast minast", vahepealsest kellekski-millekski saamisest ja enda loomisest üle astund apriorsest loojast, mis sest kui

statistikud väidavad, et maailm saab 96% inimesteadaisi alles pärast meie sündimist.

Vähemasti oleme üle igast meest. ka siin näitame optimaalsust - nõuab ju meejärgimise pingutust - ja valime kõigi aegade parima: meenarre narrides püsime originaalseimate meenarridena. Teiste jälginine ning arvustamine ei lase meil määrgata oma viljatust, valismõistete laenamine ja fetiseerimine ei nõua mõttetööd.

Nutame elutempo kiiruse üle, ehkki väikesel määreal elame endi õnneks veel aegluubis. Aga me ei tee seda märkamagi ja pingutame "täisvereliselt ajaga sammukäia". Uletame üldise diferentseerituse ja üksikute õhekõlgsuse, ning laenatud ja pudenenud kildudest loome endile maailma, mille kujuteldud "seaduste" ja "nõudmiste" järgi pühame elada. Killud vahelduvad nagu kaleidoskoobis, eksleme selles polüteistlikus panteenis, saamata, suutmata, tahtmatagi millessegi süveneda, ja meie osaks saavad õha uned kujutlused ja müüdid, terake tõtt ja kasaluga valet. "Ja mina leidsin ja sina leidsid, kes hooletu, jääb ilma". Leidjaks oleme ikka ainult meie oma targas eksimatuses. "Teised" on amorfne mass, naeruväärseid oma "religioonijanus".

Muidugi ei pääse nad siis meie kriitika-
malaka alt, need õnnetud ebajumalakummar-
dajad. Need on nad kõik ja seepärast on
ka meie kriitika diferentseerimata, umb-
isikuline, ainult destrukttiivne, suubumas
jõuetuks tagedaks irisemiseks või üleole-
valt sallimatuks virisemiseks. Sest aeg-
ajalt mõistame isegi, et ka meie pole
midagi leidnud ning ainult fraaside ja
abstraktsioonidega mängime. Teeme karja-
maal näe nagu oleksime ainsad väljavalit-
tud marjamaal, või laename üksildunud era-
kuuaski "pettunult loodetu mõistatusest"
ja püüdnudagi teda mõistetavaks teha, sest
"saabuv on olnule paralleel".

Sellesse linnuriiki maa ja taeva vahel
ei mahu konkreetsed teod, neid ei saagi
seal olla. Pürgides tegude poole kaotaksi-
me oma sõnademaailmas pilve jälge alt.

Õnneks jätkub pilvi ülal ja all, maa pea-
le jõuda me ei tahagi. On ju meie väärtu-
seskaalades tühikarglevad irisejad eelista-
tet keskpäraseile tegijaile, poolõpetet
tuuletallajad hinnatavamad kui fanaatili-
sed diletandid. Seepärast õpime ja harju-
me üsna peo oma kõie- ja vermitrikkides
paigal seisma.

Vähemasti ole me kahjutud, hoolimata

vastastikuse sallimise ja mõistmise puudumisest ning egotsentriliselt hoolimatust edevast minakummardamisest. Meie kriitika suundub kujuteldud maailmast teiste samsuguste vastu, jõudmata seega kuhugi, ja nii ei vaeva mindki südameetunnistus selle kirjatöö pärast, virisedes virisemise üle.

Mõäl lugejal on suidugi õigus küsida, mida tahab autor öelda, kus on konstruktiivne iva, mis saab ja mida siis teha.

Öelda ei taha ma midagi. Küllalt sellest kui mõni lugeja mõtleb võimalusele virisemist virisemisega tema enda üle nonsensini viia. Konstruktiivset iva ei ole - virisemises ei saagi olla. Mis saab? Ei tea. Võib-olla läheb maailm hukka, võib-olla ei lähe ka. Mida teha? Kõike mida soovite. Aga kõigepealt küsige endilt: Mida ma tahan? Kuidas võiks mõni asi olla teisiti? Püüdke vastata nii konkreetselt, et suudaksite leida konkreetse vastuse ka järgmisele küsimusele - mida tuleb selleks teha ja kuidas. Ja siis asuge tööle.

Ma ei taha väita, et see soovitus on ainuvõimalik ja parim. Kui ta ei meeldi, leidke ise teine. Kui te arvate mõne raskuse võitmatuks või olete võimetu võitmaks (mis eesmärgi jaoks on üks ja seesama),

otsige midagi kergemat ja mõnusamat. Kui te aga ei leia ega suuda iseend ja iseendi jaoks luua, teete targemini loobudes tõstmast hädakisa maailma varjusurma pärast, sest need, kellelt oma mõttekilde laename ning kelle töövilja kasutame, väidavad oma loomingu: Elame veel!

Ja kui me ka kõigile tahaksime vastu vaielda ja kõike teisemaks muuta, peame sama tõestama. Surnud konnast elusat ei saa, härjast rääkimata.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR

